

գով, Տարվինով, Ուէլլիսով՝ երբ կեանքի սկզբնաւորութիւնը հետապնդելու իր նըպատակին մէջ կը տեսնէ նպատակաւոր Զօրութեան մատը. քիմիազիտութիւնը՝ օրինակ՝ յանձին Մատամ Դիւրիւ, որուն գտած բատիումէն եթէ միայն տասնըհինգ հատիկ մէկէն ազատ թողուն՝ կրնան անգլիական բոլոր նաւատորմիզը օդ հանել մէկ մղոն բարձրութեամբ... բոլոր գլխաւորը գովքը կ'երգեն ամենակալ եւ իմաստուն Զօրութեան՝ կրօնքի Աստուծոյն: Դարձեալ, կրօնքը, ինչպէս գիտական որ եւ է ճիշդ, իր մշակելիք նիւթերուն մէջ կը յառաջանայ աստիճանաբար, պարզէն զէպի բարդը, ըստ ենթակայական կարգի մը, ինչպէս Գերագոյն Զօրութեան գոյութեան գիւտը մասամբ մայր-բնութեան եւ մեր ներաշխարհին անդրադարձմամբ, եւ ապա Անոր ստորոգելեաց ճշգրտամբ, ու կը նըկրտի իր քննութեան պարունակը լայնցնել ու է թուում եւ գննութիւն կարելի ընծայելու համար: Այս վերջին պարագան ու է օրինակի յիշատակութեան տեղի չի տալու չափ պերճախօս է ինքնին:

Գիտութեան եւ կրօնի միջոցները. — Անհարկի պիտի ըլլար հոս ծանրանալ գիտականօրէն խորհելու՝ այսինքն մակածական (inductive) եւ ընծայական (deductive) մեթոտներու ճշգրիտ կիրարկութեան պայմանները տալ մանրամասն: Ընդհանրապէս խօսելով՝ գիտութիւնը կ'ուզէ դիտել, քափանցել ու փորձել (ուր որ իր միջոցները կը զօրեն), խորհիլ (ուր որ անոնք անզօր կը մնան), ու ջանալ տեսնել օրէնքներ՝ ինչպէս բնութեան միայաբութիւն, պատճառականութիւն (իր առումով), ձգողական զօրութիւն (որ այժմ տեղի կուտայ Այնշթայնի Յարաբերակամութեան) եւ մանաւանդ հաւասար, օրինակի համար կարգ մը ելիկտրա-մագնիսական երեւոյթներ կարենալ բացատրելու համար՝ եթերի մը գոյութեան. իսկ կարգ մը հարցերու մէջ՝ ինչպէս՝ կեանքի եւ իմացականութեան ծագման պարագային՝ ոչ մէկ միջոց ունի եթէ ոչ անճրկիլ մնալ:

Կրօնական միտքն ալ կը զործածէ սոյն միջոցները. բայց մանաւանդ իր սահմանափակ էակ մը ըլլալու պարկեշտ խոստովանութեամբ եւ մշակած կալուածին

բնադանցականութեան բերմամբ կը պարտաւորուի հաւատքին ապաւինիլ — ճիշդ գիտականին պէս, ու անկէ տարբերիլ կարգ մը երեւոյթներու առջեւ բաց բերան չմնալու գիրքով:

Ուստի, ինչպէս կ'ըսէ Փրօֆ. Անթօնիօ Ալիօթթա, «գիտութիւնը չի կրնար արգիլել կրօնական խորհրդանշանի մը անհատական ստեղծումը, կամ որդեգրումը անոնց՝ զորս մեղի աւանդած են զրական կրօնքները. վասնզի նոյնինքն գիտութիւնն իսկ իր խորքին մէջ խորհրդանշական ներկայացում մըն է լոկ, որ նշաններու միջոցաւ կ'արտայայտէ իրերը ըմբռնելու համար մտքին թափած ճիշդերը — այսինքն, գտնել ինքնութիւնը գոյութեան եւ մշտքին, ինչ որ յարացոյց մըն է զոր երբեք չենք կրնար իրագործել»:

ՇԱԽԱՐՀ ՎԱՐԴԱՊԵՏ

ԽՈՐՀՈՒՐԴ ԵՒ ԽՍՍԴ

Կը գորովիմ պարկեշտ մարդուն անուան առջեւ: Կ'երեւակայեմ յարգելի պատկեր մարդու մը որ երբեք ծանր չի կոխած երկրի վրայ, որուն սիրտը չի յղացած եւ ձեռքը երբեք չի գործած անխառնութիւն, որ յարցած է ոչ միայն ինչքը՝ կեանքը եւ պատիւը իր անանկներուն, այլ նաեւ անոնց բարոյական կատարելութիւնը. որ պատիւ է իր խօսքը, հաւասարիմ եղած է իր բարեկամութիւններուն եւ անկեղծ ու կորովի իր համոզումներուն մէջ, դիմադրող՝ ժամանակին, որ կը փոխուի շարունակ եւ կ'ուզէ իր փոփոխութիւններուն մէջ փաշտել ամեն ինչ, հաւատարմապէս հեռու՝ քի՛ սխալակի մէջ յաւանութեան եւ քի՛ արարողութեան մասնայատկացնել անմտութեան, որ մասնութեան ստորնութիւնը կամ յեղեղով բարի ակօրայի փոփոխականութեամբ կը ցուցնէ. Արիստիտէս՝ Հին ժամանակներուն եւ Նոսթրաս՝ ընդ ժամանակներուն մէջ. անհատիկ պարկեշտ մարդը:

*

Ունակութիւն ըրեմք ընկրու եւ ըսելու ինչ որ կրնայ մարդերը միացնել իրարու հետ. . . ծառայեցի՞մ մարդուն, նոյն իսկ ան ինչ մարդուն, որուն չեմ կրնար սիրել անոնք: